

FILOZOFIA LÁSKY

Rozhovor s Ronaldom de Sousom

V rámci novovzniknutej tradície One week with... privítala Katedra filozofie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity profesora Ronalda de Sousu, ktorý v súčasnosti pôsobí ako emeritný profesor na Katedre filozofie Univerzity v Toronte. Profesor Ronald de Sousa je jedným z najvýznamnejších odborníkov na filozofiu emocionality, autorom mnohých prác o racionalite emócií a emocionalite myslenia, ako napríklad: The Rationality of Emotions (MIT 1987), Évolution et rationalité (Paris: Presses Universitaires de France 2004), Why Think? Evolution and the Rational Mind (OUP 2007), Emotional Truth (OUP 2011). O význame jeho filozofie svedčí aj celý rad ocenení: 2011 – 2012 Canadian Philosophical Association, prezident; 2008 „Humanist of the Year“, Humanist Association of Toronto; od roku 2005 člen Royal Society of Canada; 2005 – CPA Book Prize za knihu Évolution et rationalité. Vo svojej nesmierne bohatej pedagogickej a vedeckej práci sa Ronald de Sousa venuje témam z oblasti filozofie poézie, filozofie mysle, filozofie biológie, je aktívnym propagátorom vedy a myšlienok humanizmu. V rámci trnavského prednáškového pobytu sa venoval témam z jeho najnovšej knihy Love: A Very Short Introduction (OUP 2015).

(S. G.)

Silvia Gáliková: *Jedna z kapitol vašej práce Emotional truth začína známou myšlienkou Blaise Pascala: „Srdce má svoje dôvody, o ktorých rozum nič nevie... Pravdu nepoznávame len rozumom, ale aj srdcom.“ Myslíte si, že táto myšlienka, ktorá, ako sa zdá, pramení z našich každodenných pocitov, akosi zmiatla filozofov pri teoretizovaní o vzťahu rozumu a emócií?*

Ronald de Sousa: Nie nevyhnutne. Podobne ako veľa iných myšlienok pochádzajúcich z ľudovej psychológie aj zjavná nelogickosť Pascalovho sloganu podnietila viacero plodných myšlienok. Existuje pomerne rozsiahla literatúra o tom, ako sú naše myšlienky ovplyvnené emóciami skôr v dynamickom než logickom zmysle. Keďže napríklad emócia filtruje to, na čo sme zameraní, vyberá si evidenciu na základe iných pravidiel rozumu, než tých, ktoré poznáme z bežnej skúsenosti. To má svoje výhody, ako aj nevýhody do tej miery, do akej od nás čistý rozum môže požadovať toľko evidencie, že nebudeme schopní konať. Ide o známy „problém rámca“. Veľmi zaujímavý súbor statí na túto tému s názvom *The Robot's Dilemma* vydal Z. Pylyshyn. Vzhľadom na chaotickosť sveta sú konečné následky akéhokoľvek konania do veľkej miery nepredikovateľné. To znamená, že skutočne nie je racionálne uvažovať o všetkých možných následkoch ani o všetkých možných prostriedkoch na ich dosiahnutie. V tomto zmysle sme všetci existencialisti. Musíme si voliť bez toho, aby sme s istotou vedeli, čo si volíme. To pokladám za celkom serióznou a realistickú interpretáciu Pascalovho sloganu.

S. G.: *A čo ak problém spočíva v tom, že pri vyjadreniach o našej „vnútornej skúsenosti“ používame metaforický jazyk? (Táto otázka nadväzuje na Wittgensteinov postreh*

o nutkaní filozofov premeniť každodenný jazyk na istý druh (zlej) metafyziky.)

Ronald de Sousa: Nezdá sa mi to veľmi prospešné. Po prvé, metafora preniká jazykom vo všeobecnosti, teda nielen vtedy, keď sa usilujeme vyjadriť svoju vnútornú skúsenosť. Po druhé, nie som si istý, či rozumiem tomu, čo sa myslí pod „dobrou“ metafyzikou... V tejto súvislosti som možno stále ovplyvnený tradíciou logického pozitivizmu: Za predpokladu, že takmer žiadne metafyzické tvrdenia ani pravdivosť alebo nepravdivosť výpovedí nemajú významný dopad na povahu našej skúsenosti, ide podľa mňa doslovne o nezmysel. Tým nechcem povedať, že uvažovanie o svete inými neverifikovateľnými spôsobmi neovplyvňuje to, čo si myslíme o sebe a svojom mieste vo svete. Domnievam sa, že túto skutočnosť výstižnejšie ilustrujú umenie a poézia než metafyzika.

S. G.: *Viaceri filozofi vynaložili nemalé úsilie na „vyriešenie filozofického“ problému racionality. Napriek množstvu súčasných teórií, ktoré sa pokúšajú tento problém vyriešiť, ani jedna z nich sa nepovažuje za dostatočne presvedčivú. Prečo? (Odpoveď závisí od vášho súhlasu s predloženou „diagnózou“ a s myšlienkou o existencii takto špecificky postaveného filozofického problému.)*

Ronald de Sousa: V skutočnosti si nemyslím, že je tak ťažké definovať racionalitu. V najvšeobecnejšom zmysle slova byť racionálny znamená používať účinné prostriedky na dosiahnutie akéhokoľvek cieľa. Ťažkosť spočíva výlučne v špecifikácii cieľov, ich vzájomnej súvislosti a ich relatívneho významu. V prvom rade, cieľ konkrétnej aktivity je pomerne jednoduchý: niektoré metódy pri dosahovaní istých cieľov jednoducho fungujú lepšie než iné. To nám zároveň umožňuje porozumieť tomu, prečo je také ťažké dosiahnuť epistemickú racionalitu; epistemické ciele sú totiž potenciálne rozporuplné. Jeden epistemický cieľ predpokladá veriť tomu, čo je pravdivé; iný predpokladá vyvarovať sa toho, čo je nepravdivé. Ani jeden z nich nemožno redukovať na ktorýkoľvek z ostatných. Úsilie naplniť prvý cieľ vás nutne odvádza od dosiahnutia druhého cieľa – a naopak. Želaným cieľom je dosiahnuť „dobro“. Čo to však znamená, to vôbec nie je jednoduchý problém; nejde o ťažkosť porozumieť racionalite, ale o problém porozumieť tomu, čo je živote človeka dobré a prečo. Podľa môjho názoru je celkom nesprávne tvrdiť, že „niekto je príliš racionálny“: ak niekoho obviníme z uvedeného omylu, tak v skutočnosti tým máme na mysli to, že dotyčná osoba používa neprimerané prostriedky na dosiahnutie istého riešenia alebo cieľa a uvedené prostriedky nevyužívajú formálne metódy uvažovania. Nejde o to, že by sa principiálne čokoľvek nemohlo uchopiť vedecky, ale o to, že vopred nutne nevieme, ako to urobiť. Myslím si zároveň, že emócie môžu byť menej alebo viac racionálne, tu však narážame nielen na problém týkajúci sa rozmanitosti spomínaných cieľov, ale zároveň na to, že každá emócia má vlastné kritériá úspechu. (Napríklad strach je vo svojej podstate „úspešný“ vtedy, keď sa týka čohosi skutočne nebezpečného.)

S. G.: *Niektorí filozofi pokladajú racionalitu za podstatnú vlastnosť ľudskej bytosti, ale, ako tvrdil K. Popper, „byť racionalistom“ (za ktorého sa zaiste sám pokladal) neznamená, že človek je racionálny; ide skôr o cieľ, ktorý sa ľudia usilujú dosiahnuť. Zdá sa mi, že váš postoj sa viac približuje Popperovmu názoru. Alebo sa mýlim?*

Ronald de Sousa: To, čo pokladám za špecificky ľudské, je podľa môjho názoru istý druh uvažovania ukotvený v explicitnom jazyku. Ako som tvrdil vo svojej stati „*How to give a piece of your mind*“ v roku 1971, ľudská racionalita spočíva v našej schopnosti ukázať, že je iracionálna. U zvierat nikdy nemožno ukázať, že sú iracionálne (na rozdiel od toho možno ukázať, že menia svoje názory alebo majú ciele, ktorým my nerozumieme), pretože nikdy nemôžu explicitne povedať, aké sú ich ciele. Vo všeobecnosti sa domnievam, že na iracionalitu osoby môžeme poukázať len vtedy, ak poznáme ciele, ktoré sú vo vzťahu k jej metódam neprimerané.

S. G.: *Čo podľa vášho názoru my, teoretici očakávame od ľudských bytostí ako racionálnych aktérov? Sú naše očakávania dobre zdôvodnené, alebo sme zaslepení vlastnými predsudkami?*

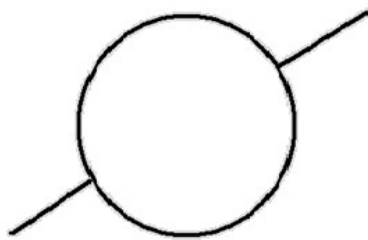
Ronald de Sousa: Vzhľadom na to, čom som práve povedal, si myslím, že ľudom môžeme pripísať racionalitu len v istých ohraničených oblastiach, v ktorých sa naučili artikulovať svoje myšlienky systematicky. Podľa niektorých filozofov uvažovať explicitne o vlastných emóciách a o dôsledkoch vlastných presvedčení pre individuálny život je neoddeliteľnou súčasťou života filozofa. Je potrebné si však uvedomiť, že väčšina filozofov precvičuje svoju schopnosť uvažovať výlučne na skutočnostiach, ktoré majú veľmi málo spoločného s ich aktuálnym životom. Predsudok, ktorým sú zaslepení, spočíva skôr v presvedčení o existencii vlastnej racionality než v očakávaní racionality u druhých.

S. G.: *Myslíte si, že existujú pretrvávajúce problémy v kontinentálnej alebo analytickej filozofii, ktoré vyžadujú „vzájomne prepojený“ prístup? Táto otázka súvisí s prebiehajúcou diskusiou o analyticko-kontinentálnej dištinkcii vo vzťahu k charakteristike predmetu a/alebo metód filozofie.*

Ronald de Sousa: Predpokladám, že pod spoločným prístupom rozumieme prístup používajúci tak kontinentálne, ako aj analytické metódy. Pokiaľ som vôbec schopný vybrať metódu v takzvanej kontinentálnej filozofii, tak mi prichádza na um fenomenologická metóda. Napriek tomu, že daná metóda priniesla veľa zaujímavého, myslím si, že pokiaľ sa usilujeme porozumieť mechanizmom myslenia, je absolútne bezcenná. Pre dané skúmanie fenomenológia poskytuje len hrubý náčrt; nemôže vysvetliť nič. Zo známych dôvodov, ktoré už dávno uviedol Hilary Putnam (ak uvediem aspoň jeden zdroj) význam našich slov „nie je v hlave“. Najzaujímavejší pohľad na otázku vzťahu kontinentálnej a analytickej filozofie sa nachádza v práci Jany Zwicky *Lyric Philosophy, Wisdom and Metaphor* a v niekoľkých jej zbierkach poézie. Túto prácu som rozoberal vo zvláštnom čísle časopisu venovanom menovanej autorke *Common Knowledge* (v súčasnosti dostupné online), kde odkazujem na svoj prístup ako na otvorenie „tretej línie“ vo filozofii, premostujúcej analytický a kontinentálny prístup. Súčasťou autorkinho postoja je jej záujem o nevysloviteľné; zaiste platí, že celú skúsenosť nemožno vyčerpávajúco vyjadriť slovami – inak by zmysel poézie a umenia bol mizivý. Napriek tomu sa domnievam, že filozofia patrí k verbálnej časti danej dištinkcie. Napriek tomu, že (filozofia) nemôže *vysloviť nevysloviteľné*, neznamená to, že o ňom nemôže hovoriť. Tu sa napokon objavuje významný

moment vzťahu medzi uvedenými dvoma tradíciami: existuje veľa pokusov zo strany analytických filozofov vysvetliť doktrínu kontinentálnej filozofie (napr. Arthur Danto v knihe *Nietzsche as philosopher*). Pokiaľ mi je však známe, doposiaľ nik nenapísal, a možno vôbec nemožno napísať, kritickú prácu o analytických filozofoch štýlom Heideggera alebo Derridu.

To, čo, ako sa domnievam, si môžu analytickí filozofi požiť od kontinentálneho štýlu, je uvedenie si významu filozofie v zmysle celkovej predstavy o tom, aké sme bytosti. Niekedy to zvyknem ilustrovať na príklade „čmáranice“, obrázku, na ktorom možno *vidieť* čosi špecifické, len čo mu dáme záhlavie. Vo filozofii nejde len o záhlavie, ale o argument, ktorý by mal viesť k zmene pohľadu; len čo vidíme veci inak (preto, lebo si uvedomíme, že Boh neexistuje; alebo preto, lebo si uvedomíme, čo znamená vyvinúť sa na základe prirodzeného výberu; alebo keď pochopíme, že nie je možné poskytnúť nespochybniteľný základ poznania ani morálky), *uvidíme* sami seba odlišne, podobne, ako *uvidíme* nasledovný obrázok potom, ako sme odhalili, o čo ide (to, čo obrázok znázorňuje, uvádzam na záver rozhovoru).

S. G.: *Ak by ste mali obhajovať opodstatnenosť filozofie (mám na mysli úbytok študentov filozofie, prinajmenej v našich končinách), čo by ste povedali?*

Ronald de Sousa: Mrzí ma, že vo vašej časti sveta záujem o štúdium filozofie upadá. Počas jedného semestra na našej univerzite prednášam približne piatim stovkám študentov, čo predstavuje len jednu z dvoch častí úvodu do filozofie. Možnože nezujem mladých ľudí v Európe pramení z neschopnosti príliš veľkého počtu európskych filozofov spolupracovať s modernou vedou. Myslím, že môžem celkom zodpovedne povedať, že viacerí filozofi v Severnej Amerike vnímajú svoju aktivitu ako kontinuálnu s vedou; tak napríklad filozofia umelej inteligencie a filozofia vedy, zahŕňajúce filozofiu psychológie a biológiu, sa venujú najnovším vedeckým prístupom ku skúmaniu ľudskej mysle. Zároveň je však potrebné podotknúť, že spôsob, akým viacerí mladí analytickí filozofi praktizujú filozofiu, sa stal úzko špecializovaným a akýmsi suchopárnym – a problémami, ktoré trápia inteligentných laikov usilujúcich sa pochopiť svoj vlastný život, sa príliš nezaoberajú.

S. G.: *Chcete tým naznačiť, že filozofi by sa mohli (mali?) usilovať o väčšiu zrozumiteľnosť vo vzťahu k širšej čitateľskej obci?*

Ronald de Sousa: Samozrejme, filozofi by sa mali usilovať o zrozumiteľnosť. Tak ako napokon každý. Pokiaľ však chápeme filozofiu ako profesionálnu alebo, lepšie po-

vedané, profesionalizovanú aktivitu, filozofi sa často cítia oprávnení používať, podobne ako v akejkoľvek inej profesii, špeciálny slovník, v rámci ktorého odborné termíny označujú také komplexné pojmy, aké si nefilozofi len zriedka dokážu osvojiť. Na ilustráciu uvediem príklad, ktorý prešiel z architektúry do biológie a filozofie: Len málo ľudí totiž používa slovo „spandrel“¹ v jeho pôvodnom význame; ukázalo sa však, že jeho používanie má v evolučnej biológii zmysel ako označenie čohosi, čo síce nemožno v skutočnosti pokladať za adaptáciu, ale napriek tomu plní užitočnú funkciu. Slovo „spandrel“ je preto užitočný odborný termín. Vo filozofii výrazy ako „intencionalita“, „supervenienca“, „syntetické a priori“, „reakčný postoj“, alebo „kategorický imperatív“ sú v istom zmysle odborné pojmy. „Dekonstruktúra“ alebo „teória“ tak, ako ich používajú niektorí kontinentálni filozofi, nie sú podľa môjho názoru odborné termíny, ale ide skôr o snobský žargón. V skutočnosti ich nezastrešujú žiadne presné definície. Samozrejme, ani spomínanú dištinkciu nemožno vymedziť nejakým presným spôsobom. To, čo sa pokladá za žargón, môže byť v konečnom dôsledku výsledkom konkrétnych predsudkov jedinca.

Úsilie o transparentný význam, zastrešený inteligibilnou definíciou, však reprezentuje taký typ filozofie, ktorý podľa môjho názoru hodno nasledovať.

S. G.: *Myslím si, že jadro problému spočíva v otázke kontinuity filozofie a vedy. Pre viacerých filozofov je „kontinuita“ synonymom „podobnosti“ alebo (čo je ešte horšie) „redukovateľnosti“... Ak si zoberieme fenomenológov a vysoko špecializovaných analytických filozofov, ktorých ste spomínali, spoločne zdôrazňujú istý druh autonómnosti filozofických metód a cieľov. Niektorí teoretici prejavujú takmer odpor, keď sa v diskusii objaví pojem „veda“. Zdá sa mi často až absurdné vysvetľovať vysoko vzdelaným akademikom význam vedeckých poznatkov pre každodenný život. Mali ste niekedy tento pocit?*

Ronald de Sousa: Áno, otázka autonómnosti filozofie vo všeobecnosti, a etiky zvlášť, sa objavuje pomerne často a rozdeľuje filozofov v rámci analytickej filozofie a tiež ich odlišuje od filozofov kontinentálnej tradície. Domnievam sa, že kontinuita s vedou neznamena identitu. Vedecké poznatky, obzvlášť biologických vied (ku ktorým radím psychológiu a sociálne vedy vo všeobecnosti) sú relevantné pre etiku, politickú filozofiu a filozofiu mysle v bezprostrednom slova zmysle; menej relevantné sú možno vo vzťahu k logike a metafyzike v ich tradičnom poňatí. Na druhej strane, mnohí filozofi, ktorí sa pokladajú za metafyzikov, veľmi radi komunikujú s fyzikmi (a viacerí fyzici si zase myslia, že sú lepšími filozofmi než samotní filozofi). Vzhľadom na ťažkú zrozumiteľnosť modernej fyziky sa metafyzika stáva oveľa neprístupnejšou, než bola v časoch Liebniza alebo Spinozu. Tí, ktorí sa pridávajú silnej tézy o autonómnosti filozofie, vidia podľa môjho názoru podstatu filozofie v konceptuálnej analýze a pojmy prináležia k oblasti, ktorú Hume

¹ Spandrel je v architektúre trojuholníková plocha vznikajúca medzi dvomi oblúkmi, ktorých základne sa pretínajú v pravom uhle. Evoluční biológovia S. Gould a R. Lewontin použili vo svojej teórii analógiu medzi spandrelmi v chráme sv. Marka v Benátkach a vlastnosťami organizmov vzniknutých v priebehu evolúcie. Autori poukázali na to, že podobne ako v prípade spandrelov aj niektoré vlastnosti organizmov vznikajú ako čisto konštrukčné, architektonické artefakty (poznámka S. G.).

nazval skôr oblasťou ideí než oblasťou faktov a skúsenosti. Nedostatok tohto prístupu vidím v tom, že pojmy sú veľmi citlivé na praktickú skúsenosť, ak nie priamo v nej vytvárané, a tá je do veľkej miery ovplyvnená vedou a technológiou. Alebo, vyjadrené iným jazykom alebo odborne, medzi sémantikou a pragmatikou neexistuje ostrá hranica.

S. G.: *Mohli by ste priblížiť vašu myšlienku o filozofovi ako „licencovanom pytliakovi“?*

Ronald de Sousa: Myslím tým presne to, čo som naznačil v predchádzajúcej odpovedi: filozofovať by sa malo o veciach takých, aké sú, a to, ako sú, by sa malo prenechať vedcom. To znamená, že veľa filozofov vrátane mňa číta prinajmenej toľko prác z oblasti psychológie, biológie alebo kognitívnej vedy ako z filozofie. Keďže však nie som v daných oblastiach vyškolený, možno ma pokladať za „pytliaka“. Ako filozof však cítim, že to je práve to, čomu by som sa mal venovať – preto výraz „licencovaný pytliak“. Iný, zrejme hrubší spôsob, ako to vyjadriť: Ako filozof rád prenechám tvrdú prácu iným a sebe ponechám premýšľanie o nej.

S. G.: *Ako filozofia popri vašej práci vo filozofii, reflektovaní filozofických problémov a písaní na filozofické témy obohacuje váš osobný život?*

Ronald de Sousa: V súčasnosti prednášam a píšem o sexe a láske. V týchto oblastiach, ako sa zdá, každý bezproblémovo pripúšťa svoju iracionalitu. Ja nie. Domnievam sa, že filozofická reflexia poukazuje na to, že ideológia lásky a sexu, ktorá prevláda v našej spoločnosti, je vzhľadom na to, čo vieme o biológii a psychológii sexu a lásky, a tiež na základe jednoduchej logiky vo svojej podstate iracionálna. Na ilustráciu uvediem dva príklady: Vo všeobecnosti sa predpokladá, že láska zahŕňa starosť o šťastie milovanej osoby. V každodennom živote však u väčšiny ľudí ide o také poňatie lásky, v ktorom šťastie nezabezpečuje nik iný než milujúci. Už len z logického hľadiska sa zdá, že je potrebné buď túto frázu vypustiť, alebo revidovať definíciu lásky. V druhom prípade ide o poznanie rozdielu medzi impulzmi sexuality a pocitmi, ktoré sprevádza tzv. „romantická“ láska alebo „láska z oddanosti“. Takmer všetko, čo vieme o psychológii spomínaných typov lásky, svedčí o tom, že ideál dlhotrvajúcej monogamie je veľmi pravdepodobne nekompatibilný s individuálnym šťastím. To napokon predpokladá, ako píše Rilke vo svojej známej básni, že *musíme zmeniť svoje životy* – prinajmenej do tej miery, do akej sme boli vychovávaní týmito nere realizovateľnými štandardmi. Tí, ktorí sa nazývajú „polyamoristi“, zápasia s praktickými otázkami, ktoré sa vynárajú v súvislosti s ich úsilím žiť filozoficky racionálnym spôsobom. Ide o akceptovanie toho, že eroticky môže človek milovať viac osôb, a zároveň toho, že sexuálna rozkoš, ktorú prežívajú partneri, nemusí byť založená výlučne na vzťahoch lásky alebo na manželstve.

S. G.: *Ďakujem za rozhovor a vo vašej ďalšej práci vám prajem veľa plodných myšlienok, a najmä lásky.*

Obrázok v texte znázorňuje Mexičana na bicykli z pohľadu zhora.

Rozhovor viedla a z angličtiny preložila *Silvia Gáliková*.